

FEMİNİZMLERİN ÖZGÜRLÜKLE KEKREMSİ İLİŞKİSİ

Yaylagül CERAN KARATAŞ*

ÖZ

Kendilerine ait bir akla, duyuşa ve eyleyciliğe sahip olmayı, varoluşsal imkânlarıyla kaynaklarının farklı köklerine gitmeyi ve onlarla yeniden yapıcı, iyileştirici ve yaratıcı ilişkilenen oyunbozan öznelerin özgürlük deneyimleri çağdaş feminist teorilerin de çerçevesini oluşturmaktadır. Çalışmamızda feminizmlerin eril özgürlük tanımlarıyla kekremesi ilişkisi ve feminist eleştirel teorilerin özgürlük sorununda yer aldıkları konumları Nancy Hirschmann'ın *The Subject of Liberty*'de tartışmaya açtığı bağlam üzerinden eleştirel olarak ele alınacaktır. Farklı feminizmlerle birlikte Sara Ahmed'in "oyunbozan özne" adlandırması çerçevesinde eyleminin aktörü olmak, "aklını otoriteye teslim etmemek" bağlamında eylem merkezinde ve Rosi Braidotti'nin "kadın oluş" bağlamında da virtuel dişilik üzerinden tartışmaya açılacaktır. Bu süreçte şu üç yargı çalışmanın ana eksenini oluşturacaktır: 1) Feminizm modern seküler dilin ürettiği yekpare bir model değildir. 2) Feminist teorilerde tek bir özgürlük tanımı ve modeli yerine tanınma ve hak ilişkisinden hareketle merkez olmayan farklı kültürel ve tarihsel pratikleri içeren modeller oluşturulmuştur. 3) Bu yeni modelleri anlatacak ve açıklayacak yeni kavramlar, mevcut normatif söylemden hareketle oluşturulamaz, kavramlar oluşturacak dişil¹ yönleme ihtiyacı vardır. Bu üç yargıdan hareketle eril özgürlük tanımını eleştirel bir bakışla analiz ederek ortaya çıkardığı sorunları ve alternatif cevapları ele alacağız.

Anahtar kelimeler: Oyunbozan Özne, Aynı-Farklı, Feminist Soybilimler, Özgürlük, Kadın Oluş

THE AMBIVALENT RELATIONSHIP BETWEEN FEMINISMS AND FREEDOM

ABSTRACT

Contemporary feminist theories are grounded in the experiences of subjects who possess agency, perception, and a sense of self. These subjects actively engage with their existential possibilities, navigating diverse sources and creatively addressing challenges. In this study, we will examine feminisms' core relationship with masculine definitions of freedom and the positions of feminist critical theories on the question of freedom. It examines the fundamental tenets of critical feminisms concerning subjectivity and their proposed models. This essay also delves into the intricate relationship between feminisms and freedom, exploring concepts such as agency, autonomy, and the resistance to intellectual authority in terms of Nancy Hirschmann's *The Subject of Liberty*. Finally, it analyzes different feminist theories but especially Braidotti's the notion of "becoming a woman" through the lens of Sara Ahmed's "killjoy subject" framework. asserts that feminism is not a monolithic concept shaped by modernist secular discourse. Rather than a singular definition or ideal of freedom, feminist political theory has evolved into a multifaceted field, encompassing diverse, non-centric cultural and historical perspectives rooted in the interplay of recognition and rights. These novel models/theories necessitate innovative conceptual frameworks that cannot be derived from existing normative discourse. A feminist epistemology is essential for developing such concepts. Based on these arguments, the study critically examines the experience of gendered freedom, addressing its challenges and exploring alternative responses.

Keywords: Killjoy Subject, Sameness-Difference, Feminist Genealogy, Freedom, Being-Becoming Women

* Doç. Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü. E-Posta: ceran.yaylagul@gmail.com ORCID: 0000-0002-5621-8039. İstanbul/Türkiye.

¹ Buradaki dişillik biyolojik ya da toplumsal cinsiyet kategorilerini aşan, performatif bir oluşa işaret etmektedir.

Makalenin geliş tarihi: 03.10.2024
Makalenin kabul tarihi: 07.11.2024

Submission Date: 03 October 2024
Approval Date: 07 November 2024

Giriş

Bir insanın özgür olması için onu istemesi yeterlidir.

T. Paine

Neyle karşı karşıya olduğumuzu tanımlamak için kelimeler edinmeliyiz.

Sara Ahmed

398

Özgürlüğü kavrama ve tanımlama biçimleri farklı yazarlara ve farklı siyasi koşullara bağlı olarak değişkenlik gösterse de politik olanın ne olduğu hakkında düşünen feministlerden özgürlük üzerine ve sorununa/sorusuna dair yazmayan neredeyse yok gibidir. Feminist teoriler ve özgürlük ilişkisi kadınların hak talep etmeye başladıkları tarihten itibaren her zaman aporetik bir ağ oluşturmuştur. Feminizm, sanayi devrimiyle aşıkâr olan kadın sorunlarına (eşit işe eksik maaş, ekonomik ve sosyal refaha erişememek, şiddet vb.) evrensel çözüm üretmek amacıyla ilkin kadınların da erkeklerle eşit siyasal, ekonomik ve toplumsal haklara sahip olması için aktivist bir hareket olarak literatüre girmiştir. Birinci dalga feminizmle başlatılan² bu hareketin felsefi kökleri Avrupa'da, Amerika'da ve Osmanlı coğrafyasının bir kısmında Aydınlanma aklının evrenselci ve ontolojik kabulleri ile Fransız Devrimi'nin özgürlük, eşitlik ve kardeşlik iddialarınca oluşturulmuştur. Feminist teoriler açısından, özellikle ikinci dalga feminist teorilerle başlayan ve üçüncü dalga feminist teorilerle devam eden "kişisel olan politiktir" yargısında ve "kadın kimdir?" sorusunda özgürlük somut bir problem alanı olarak tartışmaya açılmıştır. Böylece hem birinci dalga ve liberal feminist teorilerin, kadınların özgürlük ve hak taleplerini belirli bir kadın tanımını, tasvirini merkeze alıp farklılıkları dışarıda bırakan ve böylece modernizmi tekrar eden tutumu eleştirilirken hem de tartışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi oluşan kalıpların dışında ele alınmaya çalışılmıştır.

Feminizm, dünya genelinde kadının politik ve ekonomik ötekileştirilmesiyle, gündelik yaşamda kamusal ve özel alan ayrımı ile hak ihlallerinin ve özgürlük sınırlamalarının artmasıyla ortaya çıkan sorunlara karşı çözüm arayışlarıyla bir hareket olmanın yanı sıra 70'lerden sonra metodolojik ve teorik zemine de taşınmıştır. Akademik çalışmaların ve enstitülerin kurulmasıyla disiplinlerarası bir form kazanmıştır. 90'lardan sonraki tartışmalarla feminizm kendi içindeki çatışmaları feminist felsefe, feminist metodoloji, cinsiyet ve cinsel politikalar, etik tutumlar ve "feminist özne"

² Feminizmleri 1.,2. ve 3. dalga kategorisinden hareketle okumak tartışmaların, kavramların ve sorunların farklılaşmasının yanı sıra pedagojik açıdan anlatmaya ve konuşmaya yöneliktir. Birbirinden tamamen farklı feminist hareket değillerdir.

eleştirileri ve söylemleri bağlamında farklı epistemolojik ve etik yaklaşımlara açarak tartışmaların seyrini değiştirmiştir. 2000'lerden sonra bu çaba feminizmlerin kendi içinden farklı ve eleştirel bakış açılarıyla yeni tartışmaları, yöntemleri doğurmuştur. Beşeri bilimler, pozitif bilimler ve sosyal bilim anlayışlarının eleştirisiyle pozitif bilimlerin normatif yapısında tanım ve tasviri yapılan nesnellik, öznellik, madde, bilinç, beden, zaman ve mekan gibi kavramları tetkik ve tahlil ederek tanımlarının değiştirilmesini teklif edecek bir dişil dil ve literatür oluşturulmuştur.³ 21. yüzyılın ilk çeyreğinde feminist teoriler kuramsal, uygulamalı ve politik yönleriyle coğrafi ve kültürel olarak kesişimsel ve ilişkisel ağlar oluşturmaktadırlar. Bu noktada, feminist teoriler merkezsiz ya da çok merkezli biçimlerde merkez ve çevre ikiliğini aşan dinamik bir ağ oluşturarak özgürlük, kadın oluş, özne, beden ve toplumsal cinsiyet konularını tartışmaya açmıştır. Başka bir ifadeyle, feminist teoriler dünya kurmayı bir eylem ve imkân olarak theoria ve praxis, akıl ve duygular, bilinç ve beden ikiliklerini aşan ve kesişimler oluşturan eleştirel metodolojilerle ve kavramsallaştırmalarla başka türlü okumaya / okunmaya yönelmiştir. Başka bir bağlamda da Nazife Şişman'ın aktardığı gibi,

399

Fritjof Capra feminist hareketin zamanımızın en güçlü kültürel akımlarından biri olduğu kanaatindedir. Ona göre kadın hareketinin gelecekteki dönüşüm üzerinde çok önemli bir etkisi olacaktır. Bu nedenle feminizm artık 'kadın kadına' konuşulan bir alan olmaktan çıkmış, etkin bir toplumsal ve siyasal söylem haline gelmiştir.⁴

Feminizmler çağımızın güçlü kültürel, politik ve kuramsal akımları arasında yer almaya ve hatta onlara yön vermeye başlamıştır.⁵

Feminizmler Açısından Özgürlüğün Alımlanışı

Farklı yaklaşımları, kavramları ve önermeleri temellendirmeye çalışan ve yeni metodolojiler inşa eden feminizmler için eşitliğin yanı sıra özgürlük ve dâhi özerklik temel soru alanları olarak görülmektedir. Bu bağlamda Nancy

³ Rosi Braidotti, *Kadın Oluş- Cinsel Farkı Yeniden Düşünmek*, çev. Münevver Çelik, Ece Durmuş, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2019; Judith Butler, *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, çev. Başak Ertür, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2019; Deniz Kandiyoti, *Cariyer, Bacılar ve Yurttaşlar*, çev. Aksu Bora- Fevziye Sayılan, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2019

⁴ Nazife Şişman, *Emanetten Mülke*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2018, 87

⁵ Patricia Hill Collins- Sırma Bilge, *Kesişimsellik*, çev. Ege Acar, İstanbul: Fol Yayınları, 2023, 65-68

Hirschmann ataerkil düzende kadınların deneyimlerinin, tercihlerinin, isteklerinin ve refahlarının “kadın özgürlüğünün” önünde birer engel olduğu iddiasından hareketle özgürlüğün eril bir kavram olarak kurulmasını tartışmaya açmıştır.⁶ Hirschmann için özgürlük bir seçimdir ve her seçim bir ölçüde toplumsal inşa içinde gerçekleşir. Kadınların özgürlüğü ise hem içinde buldukları ve mevcut seçenekleri etkileyen maddi koşullar hem de arzuya yol açan kimlik ve benlik algısının içsel koşulları bağlamında ataerkillik ve erkek egemenliğince “biçimlendirilmiş bir seçim”dir.⁷ O nedenle eğer kadınların özgürlüğü konuşulacaksa başlangıç noktası, özgürlüğün feminist bir şekilde yeniden kavramsallaştırılması ve kadınların kamusal alanda varoluşlarını kısıtlayan açık ya da örtük her türlü engelli fark ederek konumlanmalarını yerlerini kendilerinin belirleyeceği şartların oluşturulması gerekir. Bu noktada Hirschmann’a göre eleştirel bir yaklaşımla Isaiah Berlin’in *Two Concepts of Liberty* makalesinde özgürlüğün pozitif ve negatif boyutuyla ele alınmasının feminist teorilerin özgürlük sorununu tartışma imkânını genişletecektir.⁸

400

Özgürlük, Berlin’in sınıflamasında negatif **...-den özgür olmak (freedom from)** bağlamında çatışmaları farklı pek çok cephede yürütülen bir mücadeledir.⁹ Bu mücadele bir deneyimi, bir bakışı yerleşik kılan o deneyimi “etiketleyenin”, “adresleyenin”, o etiketle hitap edenin kim olduğu ve bu etiketin nasıl karşılandığıyla ilgili olarak **... için özgür olmak (freedom to)** pozitif özgürlük adına bir devrimin yüksek sesle ilk temsilidir. Bu her iki özgürlük boyutunun ve feminizmlerin birlikte ve nasıl ele alınabileceğine dair genel bir feminist perspektif bulunmamaktadır. Fakat feminist teorilerin ortak sorunu kadınlar için özgürlüğün dünya genelinde ve tarih boyunca çoğu toplumda sorun olmasıdır. Kadınların kimlikleri, bedenleri, mülkiyet olarak alınıp-satılmaları, hukuk ve siyasette temsil edilip edilmedikleri, tarihlerinin hep erkek tarafından belirlendiği bir pratik olarak sunulduğu için feminizmler açısından ortak bir duruş noktası olmaktadır. Bu noktada Hirschmann’a göre Berlin’in özgürlük yorumu feminizmler için hem kadınların tekil deneyimlerinin ve tercihlerinin izini sürmek ve yüzleşmek hem de toplumsal süreçleri analiz edebilmek açısından referans noktası oluşturmaktadır.¹⁰

⁶ Nancy J. Hirschmann *The Subject of Liberty*, Princeton University Press, 2002, 3-4;73

⁷ Hirschmann *The Subject of Liberty*, 200

⁸ Isaiah Berlin, “Two Concepts Of Liberty,” *Four Essays On Liberty*, Oxford, England: Oxford University Press, 1969, 15; Hirschmann *The Subject of Liberty*, 4

⁹ Berlin, “Two Concepts Of Liberty”, 16

¹⁰ Hirschmann *The Subject of Liberty*, 31

Negatif özgürlüğün bireysel seçimlere ve pozitif özgürlüğün toplumsal süreçlere yaptığı vurgular feminizmleri özgürlük mücadelesinde teorik ve pratik açıdan, dişil dil geliştirmeleri ve failliklerini bağlamında beslemektedir. 80 sonrası feminist teoriler açısından hem kamusal alanda ve kamusalılıkta hem de beden, tecrübenin, duyumsamanın alanında tartışılmasıyla sonraki feminizmleri de özgürlük mücadelesinde yapısal olarak değişime yönlendirmiştir. Virginia Woolf'un *Kendine Ait Bir Oda* kitabında belirttiği gibi, kadın özgürlüğün negatif ve pozitif yönünü kurmaca ve gerçek arasındaki fark ile doğrudan tecrübe etmiştir.

Düşsel planda kadın son derece önemlidir; gerçek yaşamda ise tümüyle önemsiz. Şiiri bir baştan öbür başa kaplar; tarihte hiç görülmez. Kurmaca yazınında kralların ve fatihlerin yaşamlarına hükmeder; gerçek yaşamda ailesinin parmağına bir yüzük geçirdiği herhangi bir oğlanın kölesidir. Kurmaca yazında en esin dolu sözler, en derin düşünceler onun dudaklarından dökülür; günlük yaşamda hemen hemen hiç okuyup yazamaz ve kocasının malıdır.¹¹

Hirschmann, Sara Ahmed, Fatmagül Berktaş gibi farklı ekollerden gelen feminist teorisyenler kadını kurmaca ve gerçeklik arasındaki salınımda kuramsal bir çerçeveye taşıyarak düşsel olmaktan ve ikincilleştirilmekten çıkıp özgürlük üzerine düşünmeye ve eylemeye davet ederler. Çünkü feminist teoriler için özgürlük sadece felsefi bir kavram değildir, politik bir eylemdir. Bu bağlamda Hirschmann negatif ve pozitif özgürlük yorumlarının teorik açıdan düalist, yapısalcı bir tutumla kadın deneyimlerini anlamaktan uzak bir çerçeve kurdukları için eleştirirken bu tartışmayı da gerekli fakat yetersiz görür. Gerekli çünkü, özgürlüğün negatif boyutuyla baskıdan, zorlamadan, üretim süreçlerinde görünmez olmaktan, eşitsizlikten ve dolayısıyla ikiliklerin neden olduğu koruma odaklı kapalı biçimlendirmelerden uzak olmak bağlamında Berlin'e atıfla, ...-den özgür olmaya yönelmiştir.¹² İkinci ve üçüncü dalga feminizmde eşitlik ve hak arayışı ve dişil dil oluşturma çabasıyla ortaya çıkan özgürlük mücadelesi özgürlüğün negatif boyutu ile ilişkilidir. Bir diğer deyişle, özgürlüğün negatif boyutu beyaz, orta sınıf, Anglosakson, beden olarak kusursuz, heteroseksüel ve modern özne olan erkeğin, özdeşlik yasası ile şekillendirilen ve ötekini baskı altına alarak görünmez kılan "kamusal alanda" öteki olarak adlandırılmaya karşı çıkışıdır. Hannah Arendt'in *İnsanlık Durumu*'nda insanlar diye bahsettiği varolma durumunu burada bağlamını

¹¹ Virginia Woolf, *Kendine ait Bir Oda*, İstanbul: Kırmızı Kedi, 2012

¹² Berlin, *Two Concepts of Liberty*, 17-18

daraltarak kadınlar üzerinden okur isek “kadınlar eylemde bulunarak ve konuşarak kim olduklarını gösterir, benzersiz kişisel kimliklerini etkin bir biçimde ortaya koyarlar ve bu sayede insanî dünyada boy gösterebilirler”.¹³ Kendi aklını kullanma cesareti gösteren kadınların eşitlik ve özgürlük mücadelesi negatif özgürlük yorumuyla temellendirilebilir. Bu mücadele Marry Wollstonecraft’ın *Kadın Haklarının Gereçlendirilmesi* (2007) metninde kadının otonom bir varlık olduğunu kanıtlamaya çalışmasında mücessem hale gelirken Simone de Beauvoir *İkinci Cinsiyet*’iyle (2019) kadının konumu, kadınlık, erkeğe ilave olmaklık, eksiklik, başkalık bağlamında doğrudan kadının kim’liğine ve ne’liğine ilişkin tartışmaları biçimlendirmiştir. *İkinci Cinsiyet*’in girişinde Simone de Beauvoir’ın “Erkeklerin insanlık içindeki konumu hakkında bir kitap yazmak bir erkeğin aklına bile gelmezdi, ama bir kadın için bunu yazmak bir zorunluluktur” çünkü “kadın, erkek olmaksızın kendini düşünmez; kadın, erkeğin onun hakkında verdiği karardan ibarettir”.¹⁴ Bu yargısında kadınlar için özgürlük mücadelesinin sınırlarının varoluş mücadelesi ile de kesişmekte olduğu açıkça görülür. Özgürlüğün negatif yönü tam da bu ifadenin sınırlarında şekillenmiştir. Özgürlüğün pozitif yönü ise hak etmek, irade ve istencini eylemine geçirmek için özgür olmaktır. Birinci dalga feministlerin kadınların temel haklarını elde etmeye yönelik eşitlik ve hak arayışları ataerkil düzenin imkânları dahilinde bir özgürlük mücadelesi yürütmüşlerdir ama eylemleri hep ikincilleştirilmiştir. İkinci ve üçüncü dalga feministlerin eşitlik ve hak arayışının yanı sıra kadınların kendilerini tanımladıkları, yasa karşısında ses ve oluş sahibi olduklarını gösteren mücadeleleri verili tanımlardan özgürleşme mücadelesidir.

Tarihsel süreçte feminizm kadınların eşitsizliklere karşı verdikleri mücadele olmanın yanı sıra, bir yönüyle de varoluşu ve farklılığı baskılayan, normatifleştirici kalıba sokmaya çalışan sınıfsal, cinsiyetçi, fallogo merkezci, ırkçı ve ataerkil pratikten ve dilden epistemolojik, etik ve politik olarak özgürleşmeye çağırır. Bu arayışlar “eğer kadınların kendilerine ait bir tarihleri yoksa hafızalarının, ilişkilerinin ve emeklerinin de kendileri gibi görünmediği” yargısından hareket ile feminist soybilimlerinin oluşturulmasına, kadınların tarihlerinin gün yüzüne çıkarılmasına, kadın pratiğinin ve emeğinin epistemolojik sınırları zorlamasına bir çağrıdır. Braidotti’nin dediği gibi, kendilerine ait bir akla sahip olmayı ve yaratıcılıklarının en derin kaynaklarıyla yeniden ilişkilenecekleri arzulayan tüm kadınlara kadın merkezci yaklaşımlar ve

¹³ Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, çev. B. S. Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, 246

¹⁴ Simone de Beauvoir, *İkinci Cinsiyet*, çev. G. A. Savran, İstanbul: Koç Yayınları, 2019, 27

feminist soybilimler kesinlikle yol gösterici olacaktır.¹⁵ Artık rasyonel olana karşılık onunla birlikte irrasyonel olanı; bilinebilir olana karşılık onunla birlikte bilinemez olanı; varlığa karşılık onunla birlikte yokluğu temsil ederek kadın ve erkek karşıtlığını farklılığı, indirgenemezliği, konumları ve oluşu birlikte düşünmeye, anlamaya ve konuşmaya dair yaklaşımla birlikte örüntü oluşturarak inşa eder. Bütün bunlar sadece belirli bir zamanda ve mekânda verilmiş, kurulmuş tikel tecrübe olmanın yanı sıra tarihin aktörlerinin emeği, bilinci ve farkındalığı ve nesillere aktarılan hafızası olarak ilkeleşir. Tıpkı Fatma Galip Hanım'ın 1911'de ifade ettiği gibi,

...Evet, biz Osmanlı kadınları, bir inkılâp yapıyoruz. Bunda şüpheye mahal yok. Fakat bir inkılâbı temin ve idame etmek, onu vücuda getirmekten pek güçtür. Maksud-ı esası onu avamil [sebepler] ve müessiratiyla [etkenleriyle] idame etmek ve netayic-i müfide [faydalı sonuçlarıyla] göstererek kökleştirmek, nesil-i müstakbele [gelecek kuşağa] numune [örnek] olarak tevdi [emanet] etmektir.¹⁶

Ayrıca Sara Ahmed'in *Feminist Bir Yaşam Sürmek* kitabında da belirttiği gibi feminizm, olmak ya da olmamakla ilgilidir. Feminizmlerin çağrısı kadınların başkalarının hayatında mutlu bir dekor gibi yaşamak yerine kendilerine dair bir izleğin yolunu kurmak ve nesilden nesile yeni tecrübeler ekleyerek aktarmaktır.¹⁷ Bu noktada da farklılıklarına rağmen feminizmlerin talimatlara, her türlü biçimlendiriciliğe ve özdeşleştirilmeye karşı olma istenci ortak bir duruş olarak tasvir edilir. Bu bağlamda feminizmler başlı başına bir özgürlük çağrısı olarak da görülmektedir.

Feminist teorilerin özgürlük ve yöntem tartışmalarında karşı karşıya kaldıkları sorunlardan biri de toplumsal cinsiyet tartışmalarının Butler'ın ifade ettiği gibi bir tahakküm aracına dönüşmesidir. Özellikle özgürlüğün "kadının özgürlüğü" olarak özcü ve cinsiyetçi tartışmaların içinden okunması ataerkilliği, erkeğin yasasını ve onunla özdeş olana tanınmış ayrıcalıklı konumların şekillendirdiği bir kamusal alanla karşılaşmaktadır. Bu kamusal alan anlayışının felsefi temellerini modern dönemi biçimlendiren kadın-erkek, özel-kamusal, yurttaş-köle, beyaz-siyah vb. özcü ve düalist politik ontoloji yaklaşımları biçimlendirir. "Özgürlük" dünyası olarak "sunulan" yaşam dünyası normatif olanın, zorunluluğun ve zorun alanına dönüşmüştür. Hirschmann'ın

¹⁵ Braidotti, *Kadın-Oluş*, 27

¹⁶ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketleri*, İstanbul: Metis Yayınları, 2016

¹⁷ Sara Ahmed, *Feminist Bir Yaşam Sürmek*, çev. B.S. Aydaş, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2021, 94, 107

eleştirisi de bu soruna işaret etmektedir. Kadınlar kamusal alanda özgür ve yurttaş olarak “kabul edildiklerinde, tanındıklarında” bile aslında ataerkinin ve erkeğin yasasının gölgesinde ve ikincil konumda tutulmuşlardır. Butler, Hirschmann ve Berktaş kadınlara özgürlüğün tanınma koşulları farklı deneyimlerden gelmekle birlikte herhangi bir müzakere hakkı verilmeden sadece normatif olana uymaya, uydurulmaya çalışılmasını eleştirerek, kadınları varoluşlarının sorumluluğunu almaya çağırırlar. Birçok feminist teorisyen için kamusal alanda böyle bir tanınma “sahte, -miş gibi” bir yanılsamayla perdelenmiş bir tanıklıktır. Kadınların değil özgürlüğü varlığına dahi mütereddit bakılan bir kültürel zeminde hakkında konuşulmayan olarak kadının hem pratik açıdan kendi özgürlüğünü hem de kuramsal açıdan özgürlüğün kendisini konuşması dahi beklenilmemektedir. Biraz daha genelleştirerek ve Ahmed’in ifadesine uyarlayarak söyler isek, bazılarının (ki bu bazıları otorite, ataerki, ekonomik-politik örgütlenme modelleri, yasa vb.dir) amaçları, arzuları, talepleri doğrultusunda şekillenen yaşam dünyası klasik kamusal alan tanımı içine hapsedildiğinde kendi varoluşunun peşine düşen her bir öznelğin özgürlük talebi aporetik bir form kazanmaktadır. Baskın olan tarafından bertaraf edilmekte; ya muhatap alınmamakta ya da tehdit olarak görülmektedir. Bu noktada da farklı bağlamlarda kadınlarla ilgili ötekileştirmeyi aşan ve hatta aşağılayan (abject) bir tutumla “özgürlükle birlikte anılmaya uygun olmayan, -miş gibi yaşamların öznesi” olarak genel kanı oluşturulmaya devam edilmiştir. Kadınlar özgürlük alanını işgal eden, onunla ilişkilenebilmesi gereken, ona ait olmayan ve dolayısıyla tehdit ve suçla birlikte anılan bir şey -miş gibi düşünülmesi için gerekli ve yeterli teorik çerçeve ve pratik uygulamalar oluşturulmuştur. Feminizmle farklı soru ve sorunlarla uğraşan teorisyenler özellikle bu -miş gibi görünen tutum ve kabullerin eleştirisini ve analizini yaparak özgürlük mücadelesinde “varoluş için, her türlü belirlenime karşı eylemin sorumluluğunu yüklenmek için özgürlük” diyerek yeni imkânlar oluşturmuşlardır.

Otonom olarak toplumsal cinsiyetlendirilmiş bedeni ve kimlikleri yapı sökümü uğratan feministler, kadınların özgürlük mücadelesini hem ataerki, cinsiyetçi ve ırkçı baskıdan kurtulmanın performatif yönü hem de kendiliklerini, varoluşsal güçlerini, potansiyellerini ve feminist bilinci güçlendirmek bağlamında eleştirel bir metodoloji olarak okumuşlardır. 70’te Amerika’da Kate Millett’in *Sexual Politics*, Shulamith Firestone’un *The Dialectic of Sex* ve Juliet Mitchell’in *Women’s Estate*, 90’larda ise Türkiye’de Serpil Çakır Osmanlı Kadın Hareketi (1994), Fatmagül Berktaş *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın* (1996) Fatma Barbarosoğlu *Modernleşme Sürecinde Moda-Zihniyet İlişkisi*

(1995), Zeynep Direk *Feminizm ve Felsefe* (1996), Nazife Şişman *Global Konferanslarda Kadın Politikaları* (1996) adlı kitaplar ve makaleler ile kadınların kadınlar için etik, politik ve ontolojik özgürlük anlayışı teorik ve pratik alan birleştirilerek ele alınmıştır. Feminist teorinin Marksist ve radikal kanatlarının şekillendirdikleri bu tartışmalar kendi içinde katlanarak yeni bir tartışmayı tetiklemiştir. Marksist kanattaki özgürlük mücadelesi aslında “kimin özgürlüğü?” sorusu çerçevesinde incelendiğinde hâkim özgürlük vurgusunun burjuva özgürlüğü üzerinden şekillendiği görülmektedir. Oysa feminist özgürlük anlayışı eşitlikçi özgürlük bağlamında tartışmaya açıldığında da “kimin kime eşitliği?” sorusuyla eleştirilerek yapısöküme uğratılır, ama bir yandan da toplum sözleşmeleri bağlamında tercihte bulunma hakkı üzerinden “kadınlar için tercihte bulunan kim?” sorusuyla çelişkili bir yaklaşım sunulur. 80’lerden sonra başlayan ve bhusus 2000’ler sonrasında yaygınlaşan eleştirel tutum cinsiyetçilik, cinsellik, toplumsal cinsiyetin normatifleştirilmesi gibi kavramları ve bunların tartışıldığı ekonomi politik ve sosyal zemini yeni gerçekçilik ve yeni materyalizmle baştan “düzenlemiştir”. Bu düzenlemede örneğin, Judith Butler *Cinsiyet Belası* (2019) ve *Çöz(ül)en Cinsiyet* (2020) kitaplarında kuir (queer) söylem çerçevesinde özgürleşmenin imkânını sorgulamaktadır. “Tanınanın, hak sahibi olmaya uygun olanın kim olduğuna karar veren iktidar, normatif olmayan ve zoe (çıplak hayatta kalan, onu aşamayan) sınırlarında duran arzu varlığına cinsiyet ataması yapmadan norm içinde yer açabilecek mi?”; “İnsan tanımını, onu da içine alabilecek şekilde genişletebilecek mi?” vb. sorularla Butler, heteroseksüel kodları aşan yeni cinsiyet kimlikleriyle özgürlük sorununun kendisini sorunsallaştırır. Heteronormatif kodların belirlediği düzen içinde kamusal alanda hak sahibi olmanın yanı sıra cinsel politikayla cinsel özgürlük talepleriyle kuir söylem feminist teorilerin tartışma sathını genişletir ve çatışma alanlarına yenilerini ekler. Butler, kuir kuramla Hegel’in tarihi tinin kendini açtığı bir sahne olarak tanımlamasıyla Marx’ın üretim süreçlerinin determinist ağı olarak eylemle tasviri arasına sıkıştırılan özgürlük tartışmalarına da yeni bir yorum getirir. Butler tarihi determinizmi eleştirerek bireysel arzunun yönlendiriciliği üzerinden özgürlüğün bir hak talebi olmasından çok kalıplara sığdırılmayan bir eylem olduğunu savunur. Butler’ın bu bakış açısı feminizmlere toplumsal alanda eylem temelli daha güçlü bir çıkış sunarken bir yandan da feminizmlerin kendi içinde çatışmaları çoğaltmıştır. Özellikle Kuir tartışmalarla birlikte hem feminizmler içinde hem de kamusal alanda çatışmalar özgürlük mücadelesinin yanı sıra feminist tarih boyunca elde edilen kadın haklarına yönelmiştir. Ayrıca

erkeklik tartışmalarının toplumsal cinsiyet içinde yer almaya başlamasıyla ataerkil tahakkümünün perdelendiği iddiaları feminizmin bizzat kendi iç argümanlarını yeniden düşünmeye yöneltmiştir.

Posthümanizmi hümanizmi yerinden eden eleştirileriyle yeni bir bakış ve kavrayış olarak temellendiren Rosi Braidotti ise *Kadın Oluş: Cinsel Farkı Yeniden Düşünmek*'te (2019) feminist özgürlük mücadelesini Butler'dan farklı olarak ileri kapitalizmle yerinden edilen ve içeriği dönüştürülen göçebe posthüman bağlamında sorunsallaştırmıştır. Kadın oluşun eril belirlenimlerin ötesinde nasıl anlaşılacağını ve nasıl anlatılacağını göçebe özne (nomadic subject) ve posthüman kavramlarından hareketle temellendirmiştir. Braidotti kapitalizmin klasik özel-kamusal ayrımını yerinden ederek birbirinin yerine kullanılabilir kılmasını, geçişli bir yapıyla geleneksel olarak bilinen bütün kalıpları ve kavramları amorf formlarda duyulan ama bilinmeyen yapılarda kullanmasını eleştirmiştir.

406

...ileri kapitalizm kadınların olmadığı bir feminizmi, ırkların olmadığı doğa yasalarını, cinsiyetlerin olmadığı bir yeniden üretimleri, toplumsal cinsiyetlerin olmadığı bir ekonomik büyümeyi ve paranın olmadığı bir cinselliği, ırkçılığa son vermeyen bir çokkültürlülüğü, kalkınmanın olmadığı bir ekonomik büyümeyi ve paranın olmadığı bir nakit akışını harekete geçiren bir sisteme benzemeye çalışır.¹⁸

Postkolonyal feminist teorilerle “insan oluş” cinsiyetli olmak, cinsel tercih, kamusal alan, kamusalık, öznellik, tanınma ve tanıklık bağlamında yapısöküme uğratılır. Böylece özgür ve rizomatik varoluş teklifiyle tasvir edilir, tartışılır. Kadın, erkeğin tamamlayıcı ve yansıtıcı ötekisi olarak değil; “dişilik kurumu” ile arasına mesafe koyan karmaşık ve çok katmanlı bedenleşmiş bir dişil olandır.¹⁹ Braidotti cinsel farkın yeniden okunmasını teklif ettiği *Kadın-Oluş* metninde özneliliğin feminist bir yaklaşımla yeniden sahiplenilmesi ve tanımlanması için bir alan açar. Kendinden önceki feminist teorileri bir soybilimi, kadınların kendi oluşlarının kaynakları olarak gören Braidotti Luce Irigaray'ın dediği gibi, “ortak insanlığımız” olarak tanımlanan ufuktaki belirli öğeleri değiştirmekle değil, deneyimleri ve kaynakları dikkate alarak bizzat ufkun kendisini değiştirmekle mümkün olacağını savunur. O nedenle, Braidotti kadın oluşu aynı'nın ötekisi kılınan anlayış yerine Irigaray'ın dişiliğini ve

¹⁸ Braidotti, *Kadın Oluş*, 142

¹⁹ Braidotti, *Kadın Oluş*, 50

Butler'ın kuir tasvirini gündelik yaşamdan ve deneyimden soyutlamadan ve hatta onları da içine alarak kurulan virtüel dışılık alanında temellendirir.²⁰

Göçebe kadın-oluş, cinsiyetler arasındaki simetrisizliğin tanınmasından ve öznelliği yeniden tanımlama sürecinin başlangıç noktası olarak dışıl özgüllüğü vurgulamaktan başlar. Ama burada kalmaz, feminizmin geleneksel politik gündemini genişletmeye yönelerek, kadınların toplumsal haklarının yanına daha geniş bir seçenekler yelpazesi ekler.²¹

Böylece öznelliği belirli bir varoluş ontolojisine ve pratiğine sıkıştıran hâkim paradigma yapısöküme uğratarak Freud'la psikanalize gömülen ve heteroseksüelliğin temeline yerleştirilen ödipal plan bozulur ve cinsel fark yeni bir ontolojik bağlama taşınır. Buradan itibaren özgürlük toplumsal cinsiyetlendirilmiş ve gündelik yaşamın içine gömülmüş fallik merkezci kadın anlayışı yerine feminizmlerde yeni teorik ve pratik tekliflerle geliştirilmiştir. Örneğin, Irigaray kadının ve erkeğin birlikte tasvir edildiği ontolojik bağlamı teklif etmiştir; Butler fark temelli performatif bir kendiliğin imkânı üzerinde durmuştur; Braidotti virtüel dışılığı ve göçebe öznelliği merkeze almıştır; Ahmed oyun bozan öznenin farkı açıklıkla söylemine ve eylemine yansıtmasını incelemiştir; Hirschmann kadın deneyimlerinden bağımsız teorik bir özgürlük konuşulamayacağını savunmuştur; Berktaş farklı deneyimlere sahip kadınların tarihini bilmeden ve tarihini yazmadan özgür birey olarak toplumsal sözleşmenin tarafı olmayacağını iddia etmiştir; Direk kadınlık deneyiminin toplumsal inşanın etkisinden arındırarak başkalık üzerinden farkın üretimiyle ve performatifliğiyle tasvirini incelemiştir. Bu süreçler dikkate alındığında artık özgürlük tek başına eril varoluşun ayırt edici özelliği olarak kodlanamayacaktır.

21. yüzyıl ve sonrasında özgürlük oluşu doğrusallıktan, sabit, merkezileşmiş bir Ben'e referansla temellendirmekten vazgeçerek eylemde bulunmak olarak hem pratik hem de teorik zeminde tartışılacaktır. Farklı feminist teoriler negatif ve pozitif yönleriyle birlikte özgürlüğü tartışmanın yöntem ve kavramlarına yeni bir bağlam oluşturmuşlardır. Özgürlük tüm teorik tartışmaların yanında kadın deneyimlerinden, gündelik yaşamda fail olarak var olmaktan, kamusal alanın ortak (eşit ve adil) kullanımından bağımsız ele alınmayacaktır. Oluş içinde feminist özneler özgürlük için bir kendilik ve istenc

²⁰ Braidotti, *Kadın Oluş*, 75

²¹ Braidotti, *Kadın Oluş*, 162

varlığı olarak zamansal ve mekansal sürekli farkla, ötekilerle karşılaşarak hem kendi sınırlarını genişletir hem de herkes için yeni imkânlar oluşturur.

Özgürlüğün Eril Söylemine Dair Feminist Eleştiriler

408

Özgürlük, eril söylemin bir ürünü olarak feministler için tarihin her döneminde kekremesi bir ilişkiyle tartışmaya açılmıştır. Modern felsefe ve Aydınlanmayla, özellikle T. Hobbes, N. Machiavelli, J. Locke, J.S. Mill, J. J. Rousseau ve I. Kant'ta, özgürlük belirli bir insan doğasının, erkeğin, arzusunun toplum sözleşmesiyle garanti altına alınmasıyla tanımlanmıştır. Arendt özgürlüğün Antik Yunan'dan itibaren yurttaş olan erkeğe tanınan bir hak olarak kabul edildiğini savunur. Özgürlüğün tarihi incelendiğinde de Magna Carta'yla başlayan ve farklı politik çerçevelerle (toplum sözleşmeleriyle, yönetim modelleriyle) gelişerek Anglo-Sakson yaklaşım ve kıta arasında farklı köklere ve kaynaklara sahip bir hak talebi, kimlik, tutum, istenç arayışı olarak erkek özne için tanımlandığı görülmektedir. Genel olarak Anglo-Sakson çizgide normatif, bireyselci ve negatif bir özgürlük algısı söz konusudur. Kıtada ise özgürlük pozitif yorumuyla aklını kullanma cesareti, kendini gerçekleştirme talebi olarak tartışılır. Örneğin, I. Kant'ın *Aydınlanma Nedir?* çağrısında kamusal alanda bireyin aklını kullanma cesareti göstermesi ve hak talebi saf akılda temellendiren ontolojik ve etik ilkedir. Mill ve sonrasında ise yaşam dünyası ve varoluş bağlamında pratik ve pozitif özgürlük algısı hâkim olmuştur. Bu hâkim eril özgürlük tanımlarını yerinden eden ve feminizmlerin özgürlük mücadelesini somut bir deneyimle gündeme getiren ilk kişi Olympe de Gouges ve onu giyotine götüren "biz, anneler, kız çocukları, kızkardeşler, ulusun temsilcileri, Ulusal Meclis'e alınmayı talep ediyoruz" maddesindeki teklifidir. Bu aporetik durumu kadınların tarihini yazabilmeleri için bir imkâna dönüştüren feminist teoriler Friedman'nın liberalizm eleştirisinde Kennedy'e atıfla bireyi değil devleti ve erki temsil eden dili açığa çıkararak tartışmanın kriz noktalarını belirlemişlerdir: "Ülkenizin sizin için ne yapabileceğini değil, siz ülkeniz için ne yapabileceğinizi sorun" yargısına atıfla devletine adanmış kadınların ve erkeklerin özgürlük arayışının sınırlarına işaret eden söylemlerle devam ederler.²² "Kenara itilen aslında çoğunlukla düşüncenin bilinçli ya da bilinçsiz olarak tam da merkezinde olandır". Yapısökümcü bu ilkeyle birlikte bakıldığında feminist öznelerin özgürlükle kekremesi bağı daha açık ortaya çıkar: "Normatif olanla mücadele etmek ve fakat bunu yaparken merkez

²² Gülnur Acar Savran, *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin*, İstanbul: Kanat Kitap, 2013

olmaktan da kaçınmak.” Judith Butler’ın da *Çöz(ül)en Cinsiyet*’te dile getirdiği gibi, “tanınmanın sağlayacağı herhangi bir kategorinin mevcut olmadığında bir hayat yaşanabilir değilse, bu kategorilerin getirdiği kısıtlamalarla yaşanmaz hale gelen bir hayat da kabul edilebilir değildir”.²³ Bu tanınmak ve kabul edilmek bir taraftan mücadelede yol alındığını gösterirken bir taraftan da özerkliğin ortadan kalktığına işaret etmektedir. Butler’ın bu tespiti ve Hirschmann’ın özerklik değil özgürlük arayışı eleştirel feminist teoriler açısından özgürlüğün her defasında öznellik ve özerkliği birbirinin ön koşulu olmayı gerektirmediğini gösterir.²⁴

Feminist teoriler açısından özgürlük salt boş bir yakınma ya da “basit duygusal” bakış değildir. Bilakis, “hakların öznelere” arayan ve felsefi olarak yerinden edilen, yersiz yurtsuz bırakılan kadınların yeni bir dünya inşa etmesiyle gelişen göçebe başkalkılar deneyimi olarak varoluşa ve sorumlulukta eşit ve adil bir yaşam dünyası arayışıdır. Irigaray’ın “...kadın tanrılardan, tanrıçalardan, kızların kutsal annesinden ve tinsel soyağacından mahrum bırakılarak yetiştirilmiş kadınlar...”²⁵ ifadesi tam da burada özgürlük mücadelesinin seyrini belirlerken önemli ve eksik kalan durak noktalarına, kadınların kendi varoluş tarihlerine, işaret etmektedir. Irigaray’a göre farklı feminizmlerin mücadele alanlarının kesişiminde gördüğü ve aynı zamanda da çözüm arayışı için başlangıç noktasını içeren yaklaşım, kadınların dilde ve eylemde varoluşlarının sorumluluğunu almaları ve soyağaçlarını oluşturmalarıdır. Bu soyağacı geçmişte eril dile ve ataerkil kavrayışa bırakılarak kurutulmuştur. Bu bırakışta aslında kadınların dünyadaki ikametlerinin yitiminin de başlangıcı olmuştur.²⁶ O nedenle, kadınlar dişil soyağacını yeniden inşa etmelidir. Feminizmlerin özgür özneleri dişil soyağaçlarını oluşturmaya başladıklarında belirlenemezliğin, kim’liksizliğin, politik olarak konumlandırılmayan, “Aynı”nın ötekisi ve ötekinin ötekisi olan varoluş kategorilerini içererek aşan kesişimsellikler üretmişlerdir/üreteceklerdir.

Feminizmlerin temel özgürlük mücadele alanları, ataerkil düzen içinde oluşturulan eril soyağacı ve ekonomi politik zeminde cinsiyetçilik, cinsel şiddet ve cinsel sömürüyle şekillenen kimliklendirmelere karşı ve farklı metodolojiler

²³ Judith Butler, *Çöz(ül)en Cinsiyet*, çev. Barış Engin Aksoy, İstanbul: Monokl Yayınları, 2020, 25

²⁴ Butler, *Çöz(ül)en Cinsiyet*, 25; Hirschmann *The Subject of Liberty*, 36

²⁵ Juce Irigaray, *Ben Sen ve Biz*, çev. Sabri Büyükdüvenci, İstanbul: Imge Yayınları, 2006, 139

²⁶ Irigaray, *Ben Sen ve Biz*, 139-140

geliştirilerek anlaşılmaya, açıklanmaya çalışılmaktadır²⁷. Bunun yanı sıra feminizm farklılıklar çerçevesinde kendi içinde oluşturulan iktidar alanlarıyla da mücadele etmektedir. Özellikle bell hooks'un *Ain't I a Woman? Black Women and Feminism*'inde (1981) siyah feminizmler çağrısıyla hâkim tartışmalardaki feminizmin, mensubiyetleri belirli olan bir kadının, yani beyaz, orta sınıf, eğitilmiş kadının hikâyesi olduğunu göstermesiyle tartışmalar aşikâr olmuştur. Buradaki kadının hikâyesinin, başka hikâyelerin sesini boğan sömürgeci bir hikâye olduğu iddiasıyla feminizmin kendi içinde kritik çatışma noktalarından biri dile getirilmiştir. Daha sonra Kathryn Yusoff *A Billion Black Anthropocenes or None*'da (2018) ırkçılığın, kapitalizmin emek sömürsü, kölelik, ataerkillik, Avrupa merkezilik, hümanizm gibi sorunlarla ilişkili olarak feminizmin sadece cinsiyetçiliğe ve aktivizme sıkıştırılmayacağını göstermeye çalışır. Irigaray *Ben Sen Biz*'de (2006) toplumsal adaletin gerçekleşebilmesinin cinsel adalet, dil yasaları ve toplumsal düzeni belirleyen değerlerin ve hakikat kavramlarının değişmesine bağlı olduğunu söyler ve feminist mücadeleyi bu noktada bütünsel bir eleştiri olarak görür. Bu iddialar diğer örneklerle birlikte düşünüldüğünde feminizmin aktivizm olarak sınıflandırılmasının yanı sıra bir felsefe ve bir metodoloji olarak kabul edilmeye de başladığını da gösterir. Böylece 80 sonrası feminist teoriler açısından özgürlük arayışı sadece cinsiyetler arasında emek ve ücret eşitliği arayışına yönelik aktivist kampanyalarla birlikte her türlü ayrımcılığa, istisnaî olarak görülmeye, dilde ve eylemde yok sayılmaya ya da ötekileştirilmeye karşı çıkış olarak kuramsal bir boyutta kazanmıştır. Bu aşamada da farklı feminizmler farklı özgürlük mücadeleleriyle gündeme gelmiştir.

Toplumsal düzenin ekonomik, politik ve kültürel kodları nedeniyle kendilikleri, bedenleri ve kimlikleri dışarıda tutulan, aşağılanan, tarihin öznesi olmaktan uzaklaştırılan ve aslında bir birey olarak varlıkları görülmeyen kadınların özgürlük mücadeleleri hem feminizmi hem de dünyanın kurulma biçimini derin bir eleştiriye açar. Feminizm içinde farklı eylemler ve yeni ikamet etme biçimleri (dişillik, kadın-oluş, kuir, trans vb.) üretilir. "Oyunbozan" nüansların varlığıyla feminist teorilerin özgürlük mücadelesi kısılan sesleri, "çöz(ül)en" kimlikleri duymakta ve duyurmakta bir imkâna dönüşür. Tam da burada ataerkinin, siyasi otoritenin, ileri kapitalizmin iliklere kadar işleyen kamusal alanda temsille özdeşleşen "özgürlük" tanımı ve özgürlük pratiği feminist teoriler açısından yeniden tartışmaya açılır. Söylenenlerle, yapılanlarla kişinin kim olduğunu belirleyen bu grameri yapısöküme uğratan feminist

²⁷ Hirschmann *The Subject of Liberty*, 200

teoriler, özgürlüğü bilindik mekânlardan, izleklerden hareketle tanımlamayı reddetmişlerdir. Böyle bir tanımlamayı normatif olana uymakla ve özgür olmamakla eş görmüşlerdir. O nedenle, patikalardan geçerek teorilerin çerçevesini oluşturan sınırlardan kurtulmayı hedefleyen tanımlamaların zeminini değiştirmeye yönelmişlerdir. Feminist teoriler gelinen eşikten sonra ontolojik, epistemolojik, etik ve politik bağlamda yeni bir aşamaya geçmiştir. Duyuşu, söyleyişi ve eyleyciliği bedenle birlikte düşünmenin imkânı olarak görmüşlerdir. Duyguyu aklın bir tamamlayıcısı ya da kültürel bir politika değil bizzat eylemde iz bırakan karşılaşmanın yorumu olan bir özgürlük ve özerkliğe yönelmişlerdir. Bu bağlamda da “çağrılmama, tanınmama” durumunu bilinçli yüklenerek ilişkilendirmişlerdir. Böylece feminizmler bilinenden hareketle bilinmeyeni bulmak ve tanımlamak değil, bilinmeyenden hareketle bilinmemeye, belirlenmemeye, konumlandır(ıl)mamaya, kelimelerin yüzeylerine sıkıştırılmamaya yol almak, “kendine ait bir oda” yaratmaya açık çağrı olmuştur. Burada Gerda Lerner’in ifade ettiği gibi yakın zamana dek insanın yapıp etmelerine artık sadece tek gözle değil iki gözle birden bakılmaya başlanır ve sonuçları gerçekten devrim yaratıcı nitelikte olur.²⁸ Fakat kamusal alanda sözünün ve sesinin sahibi olarak var olma mücadelesi istihdam oranlarına, kamu davalarına, mülkiyet haklarına, emek-iş oranlarına dayalı istatistikler incelendiğinde pek de devrim niteliğinde olmayan bir değişimdir. Berktaş bu durumu şöyle ifade eder, insanlık tarihi, kadınlar için kazanılmış hakların kaybedilmesi ve Penelope’nin dokuması misali “gündüz örülenin gece sökülmesi” örnekleriyle doludur.²⁹ Bu kadınların tarihte elde ettikleri imkânlara dair açık bir uyarıdır. Bunu aşabilmenin, Penelope’nin dokumasını sürekli kılabilmenin yolu, kadınların kendi tarihini, geçmişte yaşanan acılarını, mücadelelerini ve kazanımlarını öğrenmekten³⁰ ve Irigaray’ın belirttiği gibi dişil dille yazılmış bir soyağacı, soybilimi oluşturmalarından geçer. Yakın ya da uzak geçmişini bilmeyen ve şimdinin farkında olmayan kadınlar ufuk inşa edemez. Bu fark ediş, belirlenmiş, ezber edilmiş metinlerle değil yoldaş metinlerle ve yoldaş dünyalarla ağ oluşturarak, tikellikleri oyunbozan tutumla analiz ederek “hakların öznesini” konuşan, sesi, sözü ve eylemi olan can olarak görmekle temellendirilecektir. Irigaray da bu noktada kadının kendi soyağacını inşa etmesi ve dişil dillerle yeniden ilişkilmesini öncelemektedir.³¹ Bu

²⁸ Fatmagül Berktaş, "Osmanlı Kadın Hareketleri, S. Çakır", Kadın Araştırmaları Dergisi, cilt 10 sayı 1, 2012, 119-123

²⁹ Berktaş, "Osmanlı Kadın Hareketleri, S. Çakır", 123

³⁰ Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis Yayınları, 2010, 33

³¹ Irigaray, *Ben, Sen ve Biz*, 54-55

farkındalığı besleyen süreç dille kurulan bağın sürekli sorgulanması, kelimelerin bağlarının, ilmiklerinin her adımda dikkatli bir şekilde atılmasıyla gerçekleşecektir. Örneğin, Hirschmann'ın özgürlük tartışmalarını Hobbesçu çerçevede öznel tutkularla nesnel durumlar arasında tercihlerde bulunmaya sıkıştırılmasını eleştirerek özgürlüğü eril politik dilin sınırlarının ötesinde düşünmenin imkânlarını teorik ve pratik açıdan sorgulamaktadır.³² Bu konuda önemli aralıklardan birini de Arendt'in özgürlük açıklaması oluşturmaktadır. Arendt özgürlüğü eylem olarak tanımlar ve feminizmin ana damarlarından birini besler.³³ Fakat onun bu tanımı eril politik dilin sınırlarını zorlamakla birlikte kavramsal tartışmayı derinleştirmek için yeterli bir alan oluşturmamaktadır. Özgürlük eylemde bulunma imkânıdır, eylemin kendisi değildir diyen Berlin ise Hirschmann ve diğer pek çok feministin arayışına bir adım daha realist ve eleştirel bir çıkış oluşturmuştur. Buradan hareketle feminist teoriler (bütün farklılıklarının yanı sıra ortak noktaları) açısından özgürlük, dışarıda tutulan bedenini, oluşunu, kim'liğini belirli bedenler için tanımlanmış dünyaya yerleştirmek, orada eylemek ve politik tutum geliştirmek değildir. Bizzat o dünyayı yapısöküme uğratarak yeni bir dil, eylem ve ona uygun dünya kurmaktır.

Özgürlük çağdaş tartışmalarda özerklik ya da öz-belirlenimle birlikte bireyin psikolojik ve "rasyonel" varlığının kendi varoluşuna dair kurguladığı ontolojik güvenlik duygusu olarak ele alındığında feminist teorilerde farklar derinleşmiş ve çatışmalar artmıştır. Çünkü tanımda işaret edilen rasyonel varlığın kim'liği Aydınlanmacı hümanizmin insan tanımında müşahhas olan beyaz, Avrupalı, orta sınıf, erkek olduğu yasa karşısında konuşan ve bios sahibi olan kimdir? sorusuna verilen cevaplar ve tarih araştırmalarında açıkça ortaya konmuştur. Sahnede olan ve sahnedeki oyunların kurucusu olduğunu iddia eden bu "özgür özne" orta sınıf, beyaz, Anglosakson, heteroseksüel, bedensel tamlığı ve mükemmelliği olan "vitruvian man", erkek öznedir. Demokrasinin kutsal kılıcı da normatif olan da bu öznenin bireysel özgürlüğünde belirlenir. Özgürlük siyasi otoritenin, egemenin karşısında eşit ve hak sahibi olmakla ilişkilendirilerek ele alındığında *polis*'in yasasını temsil eden ve onunla barışık olan yurttaşlar için geçerli ve tam bir içerime sahiptir. Fakat "yurttaş olmadığı için iktidara karşı bireyselliğini, benliğini, arzularını, varoluşunu ifade edemeyen karanlık temsil ve *oikos*'un aktörü için özgürlük ve özerklik konuşulamayan, imkânsız bir umuttur" kabulü tarihin büyük bir bölümünde

³² Hirschmann *The Subject of Liberty*, 4

³³ Hannah Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, çev. B.S. Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, 204

toplumsal pratiğe hâkim bir yargıdır. İnsanlık tarihinin arşivlerine arkeolojik bir inceleme yapıldığında bu kabulün sadece geçmişe ait olmadığı ve hatta 2000'lerin başlarına kadar büyük oranda ve genişleyerek izler oluşturduğu görülmektedir. Örneğin, 19. yüzyıl sonuna kadar İngiliz yasasında kadınlar sorumlu, hak sahibi ve vatandaş olan bireyle (erkek) eşit kabul edilmediği, yalnız bir canlılıkla (zoe) tasvir edildiği ve mülk olarak alınıp satıldığı bir düzende temsil edilmemesi kamusal alanında meşru ve makul görülmekteydi. Bu durum kadınların kendi tarihlerini yazmaya başlamasının yanı sıra eleştirel sosyal tarihçiliğin de gelişmesiyle "tarihi kim, ne için yazmaktadır" sorusu çerçevesinde güçlü bir farkındalığı ve eleştiri bilincini desteklemiştir.³⁴ Fakat hala farklı oranlarda da olsa kadınlar kamusal alanın kullanımında tekil olarak yasada belirtilmeyen ve iktidarca görülmeyen sorunlarla mücadele etmeye; varlığını kamusal ve özel ayrımını aşan ve yeni bir düzenlemeyi ön öngören otonom, özerk bir varlık olarak konumlandırmak için emek vermeye devam etmektedir. Başta kadınların ve ardından da ötekileştirilen tüm öznelere özgürlük mücadelesi cepheleri, bağlamları ve boyutları değişerek tartışmalara konu olmaktadır. Geline nokta, kadınlar ve normatif olandan farklılaşan, öteki olan her bireyin başkalık deneyimi özgürlük ve hatta var olma mücadelesiyle sınanmaktadır. Tüm bu mücadelelerle birlikte kadınlar nispeten yurttaş olarak yasa karşısında varoluştaki eşit ve sorumlulukta adil birey olarak görülmektedir. Son 30 yıllık süreçte önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Örneğin, Kadın Hakları, Cenevre Sözleşmesi (1949), Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi - CEDAW (1979) vb. gibi. Bu süreçte feminizmin sadece toplumsal ve politik bir hareket değil, bir yöntem ve akademik bir disiplin olarak yeni tartışma modelleriyle feminist teorileri biçimlendirmiştir. Bundan sonra kadınlar ve her türlü baskı altında olan "canlar" (cinsiyet, ırk, tür, etnik köken ya da hayvan, bitki, makine) ne "çocuk" olarak vasisinin ne de işçi olarak patronunun otoritesine koşulsuz uymak zorunda olan, baskılara ve ikincilleştirmelerine susan pasif bir varoluştur. Devam eden zorluklara rağmen artık kadınlar haklarını bilen ve inşa eden, soyağacını oluşturan, öznel ve toplumsal tarihini yazan, klasik metinleri dışı dille yorumlayarak epistemolojik tartışmalara yeni boyutlar ekleyen fail olarak dünya kurma eyleminde eşit ve adil bir oluşa sahip olduğu göstermektedir.

³⁴ Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, 17-18

Sonuç

Feminist teoriler bütün farklarına rağmen 21. yüzyılda bu birikim ağında kendi tarihsel serüvenleriyle doğrudan ilişkili olarak özgürlük sorununa eğilmişlerdir. Özetle, bu süreçte ilk olarak, birinci dalga feminizmle normatif ve liberal özgürlük tanımlarından hareketle kadının eşitlik, adalet ve hak arayışı bağlamında aktivist tutumla özgürlük mücadelesinde yer almışlardır. Sonrasında ise bir yandan bu mücadele devam ederken ikinci ve üçüncü dalga feminist teorilerle özgürlük tartışmaları epistemolojik ve politik boyut kazanarak akademik bir zemine taşınmıştır. Özellikle özgürlük nedir ve kim, neden, nasıl, ne zaman ve nerede özgürdür? Özgürlük kategorilere ayrılarak tartışılabilir mi? Yasanın özgür öznesi ve özgürlük tanımıyla ahlakın öznesi ve özgürlük tanımı nasıl ilişkilendirir? Yaşam dünyası denilen alan ev, kamusal alan ve kamusal alan olarak özdeş olmayan bakış açısıyla düşünüldüğünde özgürlük nerede ve nasıl tecelli eder? vb. sorularla feminist teoriler farklı ve dahi çatışan feminist bakış açılarıyla özgürlük “feminist felsefe ya da feminist metodoloji” eleştirileriyle yeni formlar kazanmıştır.

414

Eş zamanlı ya da art zamanlı ama farklı pratiklerle örüntülenen feminizmlerin özgürlük hikâyelerinin hiçbiri tamamlanmış, olmuş bitmiş, herhangi bir merkez söyleme indirgenebilir ve geride kalmış değildir. Dünyanın farklı bölgelerinde farklı düzeylerde devam etmektedir. “Bir toplumun yarısı özgür değilse, diğer yarısı için gelişmenin, ilerlemenin ve kültürel devrimin gerçekleşmesi mümkün değildir” yargısını ilke edinen feminist teoriler, özgürlük ve özerklik “talepleri” ve arayışlarıyla sadece feminist özneler için bir özgürlük talebinde bulunmamaktadırlar. Onların bu arayışları içinde bulunduğumuz zamanda normatif olanın, gerçekliğin, kültürel kodların yapı-sökümünü ve herkesin var olabileceği yeni ilişkilerin, ağların arayışıdır. Bu arayış yaşam dünyasında kadınlar ve erkekler için adalet ve eşitlik temelli hak sisteminin kurulması arayışıdır. Bu süreçte de tarihte somutlaşan eril pratikleri Kadınların özgürlüklerini elde etmek ve sürdürmek için toplumsal ilişkilerden, kurumlardan, geleneklerden, yasalardan ve kamu politikalarından neye ihtiyaç duyduklarını bilmeleri, düşünmeleri ve bunun içinde yeteneklerini geliştirmeleri, içinde yaşadıkları maddi koşulları ve kim olduklarına dair söylemsel parametreleri inşa eden süreçlere katılarak yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmaları gerekir. Özgürlük mücadelesinden hareketle teorik olarak kadınların soybilim oluşturmaları, kendilerine dair bibliyografya kurmaları ve kamusal alanda verdikleri varoluş mücadelesini ve yer açma eylemini anlatmaları kördüğümüleri bertaraf etmek için ufuk oluşturacaktır.

Tüm bunlar Hirschmann'a göre özgürlüğün pratik gerekliliklerinin teorik olarak ele alınması için başlangıç noktasıdır.

Virginia Woolf'un sözlerini bağlamını biraz da değiştirerek ifade edersek kadınların erkeklerden her anlamda fakir görülmesinin pek çok nedeni olabilir, bunları sayıp dökmenin zamanı geçmiştir. "Başımıza lav kadar sıcak ve bulaşık suyu kadar rengi kaçmış bir fikir çığı düşmüştür." Bu çığın altından kalkıp olgu ve olayları yeniden düşünülebilmenin ve farklı bağlamlarda ele almanın, kurmanın imkânını yaratmanın zamanı gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Çakır, S. (2016). *Osmanlı Kadın Hareketleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ahmed, S. (2021). *Feminist Bir Yaşam Sürmek*. (B. S. Aydaş, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2020). *Geçmişle Gelecek Arasında*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beauvoir, S. d. (2019). *İkinci Cinsiyet*. (G. A. Savran, Çev.) İstanbul: Koç Yayınları.
- Berktaş, F. (2010). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2012). "Osmanlı Kadın Hareketleri, S. Çakır". *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(10), 119-123.
- 416** Berlin, I. (1969). Two Concepts Of Liberty. *Four Essays On Liberty* (s. 15-25). içinde Oxford: England: Oxford University Press.
- Berlin, I. (1969). Two Concepts Of Liberty. *Four Essays On Liberty* (s. 118-172). içinde Oxford: England: Oxford University Press.
- Braidotti, R. (2017). *Göçebe Özneler*. (Ö. Karakaş, Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap, 2017.
- Braidotti, R. (2019). *Kadın Oluş, Cinsel Farkı Yeniden Düşünmek*. (M. Çelik, & E. Durmuş, Çev.) İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Butler, J. (2019). *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (B. Ertür, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Butler, J. (2020). *Çöz(ül)en Cinsiyet*. (B.E. Aksoy, Çev.) İstanbul: MonoKI Yayınları.
- Colins, P. H., & Bilge, S. (2023). *Kesşimsellik*. (E. Acar, Çev.) Fol Yayıncılık.
- Direk, Z. (2012). Feminizm ve Felsefe. *Defter Dergisi*, 88-99.
- Hirschmann, N. J. (2003). *The Subject of Liberty*. New Jersey: Princeton University Press.
- Irigaray, L. (2006). *Ben Sen ve Biz*. (S. Büyükdüvenci, Çev.) İstanbul: İmge Kitapevi.

Judith Butler. (2020). *Çözölen Cinsiyet*. (B. E. Aksoy, Çev.) İstanbul: Monokl Yayınları.

Kandiyoti, D. (2019). *Cariyer, Bacılar ve Yurttaşlar*. (A. B.-F. Sayılan, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.

Rieff, P. (1953). History, Psychoanalysis, and the Social Science. *Ethics* 63/2, 107-120.

Savran, G. A. (2013). *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin*. İstanbul: Kanat Kitap.

Şişman, N. (2018). *Emanetten Mülke*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Wolf, V. (2012). *Kendine ait Bir Oda*. İstanbul: Kırmızı Kedi.

FEMİNİZMLERİN ÖZGÜRLÜKLE KEKREMSİ İLİŞKİSİ
THE AMBIVALENT RELATIONSHIP BETWEEN FEMINISMS AND FREEDOM
Yaylagül CERAN KARATAŞ

418